

ความหมายและความสำคัญของเสียงข้างมาก

3.1 เสียงข้างมากเป็นตัวตัดสินการกระทำ

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของการปกครองแบบประชาธิปไตย คือ การดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐให้อำนาจเสียงข้างมากเป็นตัวตัดสิน แต่ความเห็นต้องประกอบด้วยเหตุผลและความเป็นธรรม และเสียงส่วนน้อยจะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเพื่อป้องกันมิให้ประชาชนส่วนใหญ่ออกชกข่มเหงอย่างผิดทำนองคลองธรรม¹

ในระบบประชาธิปไตย อำนาจสูงสุดได้มาจากประชาชน เพราะฉะนั้นการตัดสินใจต่าง ๆ จึงขึ้นอยู่กับเจตจำนงของประชาชน แต่เนื่องจากประเทศโคซขยายกว้างขวางมากขึ้น ประชาชนทุกคนไม่อาจรวมมีสิทธิมีเสียงโดยตรงในการปกครอง ต้องมีการเลือกตัวแทนขึ้นเพื่อใช้เป็นปากเสียงแทนประชาชนโดยผ่านทาง การลงประชามติ และการลงประชามติต่าง ๆ จึงขึ้นอยู่กับเสียงข้างมาก ดังนั้นเสียงข้างมากจึงเป็นเสมือนกำลังคานกายภาพและคานศีลธรรม ในเวลาเดียวกัน เสียงข้างมากมีสิทธิกระทำเหนือเจตจำนงของมนุษย์และเหนือการกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ เจตจำนงของเสียงข้างมากจึงเป็นสิ่งที่แข็งแกร่งที่สุด ควบคู่กัน เสียงข้างมากจึงควรจะต้องเป็นเสียงที่มี "คุณภาพ" และจากเหตุผลเองที่ทำให้เราให้ความศรัทธากับกฎหมาย เคารพกฎหมาย เพราะถือว่ากฎหมายนั้น ๆ บัญญัติขึ้นโดยรัฐบาล และรัฐบาลก็ได้รับเลือกตั้งขึ้นมาจากเสียงข้างมากอีกที ดังนั้นจึงมีความเชื่อว่า โดยหลักการแล้วต้องเป็นรัฐบาลที่มีเหตุผล ยุติธรรม และน่าเชื่อถือ

¹นั่นคือ ทัศนะความคิดของมิลลิต์เรียกว่าเป็นแบบ "ทรราชย์ของเสียงข้างมาก"

(Tyranny of Majority).

ในประเทศประชาธิปไตย ตัวอย่างเช่นอเมริกา ที่นั่นมีการคัดค้านตกลงใจต่าง ๆ การถกเถียงทั้งหลายจะต้องสงบลงทันที การถกเถียงโต้แย้งทั้งหลายจะดำเนินอยู่โดยเฉพาะต่อเมื่อการคัดค้านใจยังมีใครกระทำเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะถือว่าเสี่ยงข้างมากเป็นเสี่ยงที่มีสิทธิเต็มที่ต่อการทำและลงกฎหมายต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม กฎของเสี่ยงข้างมากมิได้เป็นตัวประกันเสรีภาพทางการเมือง แม้วาฬเมืองทุกคนมีสิทธิคัดค้านใจในระบอบชาติ แต่ถกการคัดค้านใจของเขาเขาไม่ได้กับเสี่ยงข้างมาก เขาจะต้องเก็บความคิดนั้นไว้โดยใดแต่หวังว่าจะถึงโอกาสของเขา เขาบางสักวันหนึ่ง คือ บุคคลมิได้มีอิสรภาพ 100% หากทว่าอิสรภาพครึ่งหนึ่งของเขานั้นเปลี่ยนแปลงอยู่ระหว่างการปกครองและถูกปกครอง ดังเช่นที่ อริสโตเติล ไคกลาวไว้ว่า "ครึ่งหนึ่งของเสรีภาพเรานั้นเปลี่ยนแปลงอยู่ระหว่างการปกครองกับถูกปกครอง"¹

อนึ่ง เสี่ยงข้างมากมีความสำคัญต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาก ทั้งนี้เพราะมิใช่เป็นเพียงตัวการคัดค้านการกระทำต่าง ๆ ในระบอบชาติเท่านั้น หากทว่าเสี่ยงข้างมากยังมีผลต่อความมั่นคงและเสถียรภาพของรัฐบาลอีกด้วย นั่นคือว่า รัฐบาลใดไม่มีเสี่ยงข้างมากที่เด็ดขาดในรัฐสภา จะทำให้รัฐบาลนั้นมีเสถียรภาพที่ไม่มั่นคง และรัฐบาลต้องคอยประคับประคองคะแนนเสียงสนับสนุนในสภาผู้แทนราษฎรตลอดเวลา อันอาจมีผลทำให้เกิดการบีบบังคับรัฐบาลโดยเหตุที่ไม่สมควรได้ หรือทำให้เกิดการทุจริตข้อเสียกันได้ง่าย และในคานารัฐบาลเองต้องคอยพะวงอยู่กับปัญหาเรื่องเสถียรภาพ มีอาจแก้ไขปัญหาคงจนวางหลักและนโยบายระยะยาวอันมีผลประโยชน์ต่อประเทศชาติในทางส่วนรวมได้ และบางครั้งการคัดค้านปัญหาอาจได้รับแรงบีบบังคับทางการเมืองจากพรรคที่ร่วมรัฐบาลซึ่งไม่เป็นผลดีต่อระบอบประชาธิปไตยเลย

¹Heinrich Von Treitschke, "Politics," in Modern Political Thought ed. by William Ebenstein (New York: Rinehart & Company, c. 1954), p 313. "One half of Freedom is alternately to rule and to be ruled."

ครั้นเมื่อเรากลั้มพิจารณาทางพุทธศาสนา เราจะพบว่ารูปลักษณะการปกครอง
 เชนของปรัชญาประชาธิปไตยตรงกับหลักการปกครองและบริหารของคณะสงฆ์ในพุทธศาสนา
 ก็มีหลักฐานในพระวินัยปิฎก เชนที่พระพุทธเจ้าทรงประทานความเป็นใหญ่แก่คณะสงฆ์ในการ
 ประกอบพิธีต่าง ๆ เชน การอุปสมบท รับบุคคลเขารวมสังฆมณฑล หรือพิธีการอื่น ๆ ซึ่งใ้การ
 ประชุมของสงฆ์เป็นเกณฑ์ตัดสินพิจารณาในประเด็นปัญหาทั้งหลาย¹ รวมทั้งกรณีกิจการต่างๆ ภารกิจ
 ภายในขอบเขตพัทธสีมา นั้น ๆ จะต้องเขารวมประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน และเกี่ยวกับเรื่อง
 สถานทีประชุมของพระภิกษุณั้ให้มีการกำหนดขอบเขตสีมาไม่ให้เล็กเกินไปหรือใหญ่เกินไป² ที่
 ต้องกำหนดคเณน เพื่อให้ภิกษุทกรปอยู่ในเขตนั้น รณาทของคเณนว่า เมื่อมีการประชุมเกิดขึ้นทกรป
 จะต้องเขาประชุมหมด ถ้าไม่เขาประชุม กรรมหนักใช้ไม่ได้และถ้าเป็นกรรมที่มิชอบบังคับใหญ่ทกรป
 ต้องเขาประชุมควย ผู้ไม่เขาประชุมต้องเป็นอาบัติ

อนึ่ง ในกรณีภิกษุอยู่ในเขตสีมา หรือเขตที่ประชุมอาพาธไม่สามารถเขาประชุมได้
 จะต้องมอบฉันทะไปประกาศแก่สงฆประชุมว่า เณน เณนมาไม่ได้เพราะอาพาธ ขอมอบฉันทะ³ คือ
 อนุมติให้สงฆทำการประชุมโดยควยความยินยอมและบริบูรณ์ควยของตน ถ้าประชุมนั้นเป็นการ
 ประชุมฟังปาฏิโมกข์ คือ คีล 227 ของพระภิกษุ หากภิกษุรูปใดอาพาธจะต้องบอก**บริสัท**⁴ คือ
 มอบให้ภิกษุของคเณนคหนึ่งไปประกาศแก่สงฆว่า ภิกษุรูปที่อาพาธนั้นยังเป็นภิกษุ**บริสัท**อยู่ การ
 บอกความบริสัทของคเณนคไปบอกเองได้ก็ไปเองเมื่อจวนเลิกประชุม ถ้าไปไม่คจึงมอบให้
 ภิกษุรูปอื่นบอกแทน

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมู, : เลม 3
 (กรุงเทพฯมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2498), หน้า 5, 93, 111 - 113, 223.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 13. "ทรงอนุญาตให้สงฆกำหนดเขตคเอาเองตามความ
 พอใจ แต่มีจำกัดคทั้งข้างเล็กข้างใหญ่ไว้ ห้ามไม่ให้สมมติสีมาเล็กเกินไปจนภิกษุ 21 รูป นึ่งได้
 หักคมาสกนไม่ได้ ทรงห้ามไม่ให้สมมติสีมาใหญ่เกินไปกว่า 3 โยชน์ สีมาเล็กเกินไปใหญ่เกินไป
 อย่างนี้ เป็นสีมาวิบัติ ใช้ไม่ได้"

³ เรื่องเดียวกัน, 2 : หน้า 96 - 97.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95. "ฉันทมอบความบริสัทของฉันท ขอเรอจนำความ
 บริสัทของฉันทไป ขอเรอจบอกความบริสัทของฉันท"

นอกจากนั้นในขณะที่ประชุมกันอยู่ ภิภษุรูปใครคนหนึ่งมีธุระ เช่น สรีริกิจจะลุกออกไป จากที่ประชุมต้องให้ฉันทะ คือ ฉันทะที่ให้อภัยโทษทำกรรมต่อไปโดยความยินยอมของคนก่อน มีเช่นนั้น เป็นอาบัติ ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้มีการพดขุ่นได้ในภายหลังว่าส่งทำไปโดยภิภษุรูปนั้นรูปนั้นไม่เห็น ควยหรืออาจไคววคนไม่รู้ ไม่เห็น เป็นการถกบังคับ มิได้สมัครใจในมติที่ปรากฏออกมา นั่นคือ ทาง พุทธศาสนานัน เคารพในสิทธิของฝ่ายเสียงข้างน้อย แมแต่บุคคลเพียงคนเดียว ก็เคารพในสิทธิของ บุคคลนั้นจะกระทำการใดโดยพลการ ปราศจากความยินยอมเห็นพ้องจากภิภษุรูปใครคนหนึ่งหาได้ไม่ นัยนี้จึงตรงกับมติของประชิปไทยที่ว่า คนส่วนน้อยจะได้รับความคุ้มครองทางกฎหมาย เหมือนที่ บัจ เจกบุคคลหรือภิภษุสงฆ์แต่ละรูปได้รับความคุ้มครองและรับประกันในสิทธิของแต่ละองค์ เป็นต้น

ส่วนในกรณีที่ภิภษุอยู่ในเขตสีมา เมื่อถึงกำหนดทำสังฆกรรมที่มีข้อกำหนดให้ทุกรูปขาด มิได้ เช่น ฟังปาฏิโมกข์และปวารณา ภิภษุจะขาดประชุมได้เฉพาะในกรณีเดียว คือ เจ็บไข² คีตธุระอื่น ๆ จะอาจมิได้เลย ถ้าคีตธุระอื่น ๆ อยู่นอกเขตสีมาไม่เป็นอาบัติ แต่ถาละเลยหน้าที คือ เมื่อครบ 15 วันที่จะต้องเข้าประชุมฟังสวดปาฏิโมกข์ หรือ ปวารณาแตกกลับไปท่อนเสียต้องอาบัติ ขอนเพื่อให้อภัยความตระหนักในหน้าที่ รับผิดชอบของตน มิให้ขาดการประชุม นอกจากจะเป็นการ จำเป็นสุดวิสัยจริง ๆ ที่คณะขอนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นมาก เช่น ในระบอบประชาธิปไตยที่มีการประชุม สมาชิกสภาผู้แทนต่าง ๆ เพื่อพิจารณาคัดค้านกันในเรื่องปัญหาปากท้องของราษฎรและปัญหา บ้านเมืองต่าง ๆ นั้น โดยหลักการบรรคาสมาชิกจะต้องมีความตระหนักในหน้าที่ รับผิดชอบ ของตน เข้าประชุมให้ครบองค์ประชุมเพื่อการพิจารณากิจการต่าง ๆ จะได้เป็นไปโดยเรียบร้อยเป็นธรรม ในประเด็นเราจะเห็นไควว ทางพุทธศาสนานันได้มีการบัญญัติข้อกำหนดที่กันถึงความเสื่อมเสียใน เรื่องนี้ไว้แล้วอย่างรอบคอบ คือ มีการปรับอาบัติแก่ภิภษุที่ประพฤติในลักษณะละเลยต่อหน้าที่ของตน หากในทางประชาธิปไตยยังไม่ขอรห้ามหรือลงโทษใด ๆ ที่เป็นกิจจลักษณะอันจะเป็นสาเหตุขยับยั้ง ให้คนไม่กลาซาของคปรประชุมและตระหนักในหน้าที่แห่งตนได้เท่ากับที่ทางพุทธศาสนาได้กระทำไว้

¹ สิริพ ปุญญาภาพ, คุณลักษณะพิเศษของพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร : ศึกษาภัณฑ์พานิชย์, 2506), หน้า 60.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมยุ : เล่ม 2, หน้า 95.

อนึ่ง เกี่ยวกับสิทธิของชุมชน เราควรประนีประนอม ภิภษณ เราประนีประนอมในกิจการสงฆกรรม
 มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นทั้งในทางการกักตุนและเห็นควย การถามมติที่ประชุม ถ้าเห็นควย
 ใ้ใช้วิธีกาารนิ่ง ถ้าไม่เห็นควยให้คัดค้าน เสนอความเห็น แล้วจะมีการชี้แจงทำความเข้าใจจน
 กว่าจะตกลงกันได้ แต่อย่ายังไม่เห็นควยก็ถอว่ามติ เรืองนั้นของที่ประชุมยังไม่สมบูรณ์ นักเทศก
 แสดงให้เห็นว่า ทางพุทธศาสนานั้นถอว่า มติของที่ประชุมทอง เป็นมติเอกฉันท์ คือ ภิภษณทอง เห็นพอง
 กันทุกรูป อยางไรก็ตาม มติเอกฉันท์ไม่อาจใช้ได้ในทุกกรณี คือ ในกรณีทีความเห็นของคนจำนวน
 มากแตกต่างกัน ใ้ใช้วิธีการจับฉลาก หรือการคะแนเสียงข้างมาก (Voted by Majority)
 นั้นเองซึ่งวิธีนี้เรียกว่า "เขยยติกา" ก็ ถอเสียงข้างมากเป็นประมาณ เป็นคน หากทวาเสียง
 ของคนข้างมากนี้จะหักล้างพระธรรมวินัยมิได้ทั้งนี้ เพราะพุทธศาสนานั้นแม่เป็นประชาธิปไตยก็ เป็น
 ประชาธิปไตยที่อยู่ในกรอบศีลธรรม คือ เป็นประชาธิปไตยควย และเป็นธรรมาธิปไตยควย มิใช่
 เพียงแตพวกมากลากไป ถ้าศีลธรรม ติวินัย จะมีจำนวนมากมายเพียงไรก็ใช้ไม่ได้ คือ ทองเป็น
 เสียงข้างมากในขอบเขตธรรมะ เป็นเสียงข้างมากที่ เน้นคุณภาพ ความคิงามไว้ในตัวควย เปรียบ
 เสมือนที่คณะปรัชาประชาธิปไตย ทีเมื่อมีตัวบทกฎหมายหรือธรรมนูญการปกครองอยู่แล้ว เสียง
 ข้างมาก เช่น คณะผู้พิพากษาหรือประธาน มีอาจลบล้างตัวบทกฎหมายนั้น ๆ ได้ควราก็ที่กฎหมาย
 นั้นยังบังคับใช้อยู่ คิงนั้นเสียงข้างมากตามทีคณะปรัชาประชาธิปไตยแม่จะมีสิทธิเห็นอเจตจำนง
 ของมนุษย์ หากแต่เสียงข้างมากนั้นก็ควรจะเป็นเสียงทีมีคุณภาพและอยู่ในขอบเขตแห่งกฎหมาย

เสียงที เน้นคุณภาพ หมายความว่าอยางไร การทีคนส่วนมากหรือเสียงส่วนมากจะ
 เป็นเสียงทีมีคุณภาพนั้น หมายความว่า บุคคลแต่ละคนจะทองเป็นผู้นิยมคุณภาพจากตัวออกไป บุคคลทีมี
 คุณภาพ หมายถึงบุคคลทีมีความคิงามอยู่ในตัวมากกว่าความช่ว ความเร็ว บุคคลทีมีความคิงามใน
 ตัว หมายถึงบุคคลทีรู้จักตระหนักในหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อนตนเองและต่อส่วนรวม คำนึงถึงผลประโยชน์
 ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ยึดมั่นในหลักเกณฑ์เหตุผล เคารพในความคิงเห็นของตัวเองและผู้อื่น ยอม
 รับฟังความคิงเห็นของบุคคลอื่นทีต่างไปจากตัว มีความอดทน อดกลืน (tolerance) ไม่วาจะเป็นการ
 อดทนต่อความเชื่อในศาสนา ความคิงเห็น ระบบทีขัดแย้ง ฯลฯ คุณลักษณะเหล่านี้เรียกว่าเป็น
 เครื่องช่วยทีทำให้บุคคลใดช่อวา เป็นคนดี และคุณสมบัติเหล่านี้คิงที เราได้พิจารณามาแล้วข้าง
 วดวน เป็นมีโนคติทีมีอยู่ในคำสอนของพุทธศาสนาทั้งสิ้น

อนึ่ง คำว่า "ดี" ในทางทัศนะความคิดปรัชญาอาจตีความได้หลายนัย เช่น ตามทัศนะนักปรัชญาสำคัญคนหนึ่ง คือ คานต์ (Kant)¹ ได้แบ่งสิ่งที่คือออกเป็น 2 ระดับ คือ

1) สิ่งที่ดีในตัวเอง (Good in itself) หมายถึง เป็นการทำความดีเพื่อความดีเอง เป็นจุดจบจุดหมายในตัวเอง มิใช่เป็นการกระทำความดีเพื่อนำไปสู่จุดหมายอื่นใด ความดีในลักษณะนี้มีไฉนเป็นเพียงวิถี (means) ไปสู่สิ่งอื่น ๆ

2) สิ่งที่ดีแบบมีเงื่อนไข (Good for itself) หมายถึง เป็นการทำความดีแบบมีเงื่อนไข ปัจจัย คือ เป็นการทำความดีเพราะหวังที่จะให้ความดีนั้นนำไปสู่สิ่งอื่น ๆ เช่น ลาภ ยศ สรรเสริญ เงินทอง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ความดีตามนัยทางปรัชญาการเมืองนั้นมุ่งให้บุคคลได้ดีเพียงในนัยที่มีเงื่อนไขปัจจัยก็เห็นว่าเพียงพอและคุ้มค่า ทั้งนี้เพราะแนวโน้มการกระทำของบุคคลโดยปกตินั้น กระทำความชั่วได้ง่ายกว่าความดี เพราะฉะนั้นหากบุคคลในรัฐใดทำดี เป็นคนดี แม้จะเป็นแบบมีเงื่อนไข ปัจจัย ก็นับว่าก่อให้เกิดประโยชน์ และความสุขแก่รัฐได้มาก อนึ่งความดีในนัยนี้ที่ทางการเมืองปรารถนา คืออย่างมีเงื่อนไขปัจจัยเป็นแกนรองรับ จึงคงยังแผ่ขยายไว้ด้วยกิเลส ตัณหา แม้จะเป็นกิเลส ตัณหาในลักษณะที่ละเอียดประณีต หากทว่ายังถือเป็นความจริงแท้ได้และยังอาจมีขอบพร้อมฝึกฝนได้ อยู่ แต่ในทางพุทธศาสนาเรานั้น เป็นศาสนาที่มิไ้มองเน้นแต่ความดี หากแต่ถือว่าความดีและความชั่วต่างก็เป็นสิ่งสมมติ เป็นสิ่งที่ยังขึ้นกับเงื่อนไขปัจจัย เป็นชั้นคอนของสิ่งที้อาจน่าสุข ทุกข์ มาสู่ตัวเราได้ คือ พุทธศาสนันไ้มองทะลุเลยความดีและความชั่วออกไป ทั้งนี้ถาบุคคลใดตระหนัก รั้รู้ ในคำสอนเช่นนี้ของพุทธศาสนา ก็จะทำให้เป็นผู้ที่แลเห็นความจริงตามความเป็นจริง ไม่ติด ยึดมั่นในความค้ำามต่าง ๆ หากทว่ายังเห็นว่าความค้ำามเหล่านั้นก็ไมเ้เที่ยงแท้ มีเกิดขึ้น เสื่อม สลายไปเป็นธรรมดา ทั้งนี้เพราะทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในรูปของกระแส (flux) เกิดดับ ๆ อยู่ตลอดเวลา หากบุคคลใดตระหนักเช่นนี้จะทำให้เป็นผู้ที่ไม่ติดยึดในตนเอง ในสิ่งอื่น ๆ มองอะไรก็ตัดสิน ตามความยุติธรรม ตามผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อส่วนรวม มิได้คำนึงแม้แต่เกียรติยศ ชื่อเสียง

¹ ุรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น (กรุงเทพฯ มหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2519), หน้า 105-120.

ของตัวเอง ไม่เป็นที่คิดจะทำดีให้ตัวเองโดยหยาบถ่มก้อน ทำลายล้างผู้อื่น เห็นผู้อื่นเป็นสะพานเพื่อ
 ก้าวทอดไปสู่ความสำเร็จของตัวเอง หากแต่เป็นเหตุเห็นความคิดเป็นสิ่งจำเป็นที่ก่อให้เกิด เป็นสิ่งปกติ
 ธรรมดาที่พึงกระทำ มิใช่เป็นการทำดีเพื่อหวังสิ่งอื่น ๆ คอบแทน หรือแม่แต่หวังใน "ความคิด"
 คอบแทน หากแต่เพราะตระหนักเข้าใจว่าความคิดนั้นไม่ว่าใครจะได้รับอะไรคอบแทน เพราะความคิด
 เป็นจุดหมายในตัวเอง พุทธศาสนาสอนแนะให้เป็นการกระทำที่ออกมาจากใจ จากเจตนาความ
 ตั้งใจมากกว่าเพราะหวังผลของการกระทำ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าถ้ามกมลได้พัฒนาให้ตัวเองมีความ
 ความเข้าใจ และมีคุณสมบัติเช่นนี้โดยอมจะกลายเป็นบุคคลที่มี "คุณภาพ" อย่างแท้จริง สิ่ง
 ออกจากมกมล เหนือจึงกลายเป็นสิ่งข้างมากที่มี "คุณภาพ" ในสังคมรัฐประชาธิปไตยได้ ใน
 ลักษณะนี้จึงเห็นได้ชัดกว่า ที่สาระคำสอนของพุทธศาสนา เป็นรากฐานอย่างแท้จริงในอีกนัยหนึ่งต่อการ
 พัฒนาเพื่อไปสู่วิถีทางของความ เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงแท้

อนึ่ง เราควรกลับมากิจการภาวการสวดประกาศในพุทธศาสนาที่เป็นตัวอย่างแสดงถึง
 การให้สิทธิหรือออกเสียงแก่ผู้ เขาประชุม การสวดประกาศนั้นแบ่งได้เป็นสองอย่าง คือ

- 1) สวดัญญัติหุติกรรม แปลว่า กรรมที่มัจจุตเป็นที่สองหรือเป็นสองครั้ง คือ ต้องมี
 การเสนาญัตติ 1 ครั้ง สวดขอความเห็นรอบ 1 ครั้ง
- 2) สวดัญญัติหุตถกรรม แปลว่า กรรมที่มัจจุตเป็นสี่หรือเป็นสี่ครั้ง หงขอเสนา
 ญัตติ คือ ต้องมีการเสนาญัตติ 1 ครั้ง สวดขอความเห็นรอบน้ำ ๆ กัน 3 ครั้ง

การสวดัญญัติหุติกรรม เป็นการสวดประกาศในกรณีทั่ว ๆ ไป ต่อเมื่อเป็นเรื่องใหญ่
 เช่น การรับคนเข้าหาม คือการอุปสมบท การลงโทษภิกษุประพฤติมิชอบ การยกโทษเมื่อ ภิกษุ
 ประพฤติตนผิดแล้ว การสวดสมมติ คือ แต่งตั้งภิกษุให้เป็นผู้สอนนางภิกษุณี เหล่านี้เป็นต้น ต้องมี
 การสวดขอความเห็นน้ำ ๆ ถึง 3 ครั้ง เพื่อให้คณะสงฆ์ใช้เวลาพิจารณาคัดสินอย่างรอบคอบ ส่วน
 เรื่องที่สำคัญน้อยลงไปก็สวดขอความเห็นรอบเพียง เสนาญัตติแล้วสวดครั้งเดียวก็พอ

ตัวอย่างการ เสนาญัตติ 1 ครั้ง ขอความเห็นรอบ 1 ครั้ง ที่เรียกว่า ญัตติหุติกรรม
 เรื่องการให้ผากฐิน เช่น

1) ดูเพิ่มเติมใน สัพพ ปุญญาภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร :
 ศึกษาวัดเทพาณิชย, 2506), หน้า 66 - 77.

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์ฟังข้าพเจ้า ผากฐินฉันแล้วแก่งม
สงฆ์ให้ผาฉันแก่งมฉัน เพื่อกวานกฐิน ยอมชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านฉัน
ฟังฉัน ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านฉันฟังพูด ผากฐินฉันแล้วแก่งม
ฉันฉัน เพื่อกวานกฐิน ยอมชอบแก่งม เหตุฉันจึงฉันอยู่ ข้าพเจ้าทรง
ความฉันไว้ควายประการอย่างฉัน

ตัวอย่างการเสนาญาติ 1 ครั้ง ขอความเห็นชอบ 3 ครั้ง ที่เรียกว่า ญาติ
จตุตถกรรม - เรื่องการให้อุปสมบท เชน

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์ฟังข้าพเจ้า ฉันฉัน เป็นอุปสัมปทา เปกษะ
(ฉันจะบวช) ของท่านฉันฉัน (ระบืออุปสมบทนำเรื่องเขาฉันประชุม
สงฆ์) บริสัทธิแล้วจากฉันครายิกกรรม (ข้อฉันของคองหาม) ทั้งหลาย
บาทกรฉันของเขาครับแล้ว ฉันฉันขออุปสมบทขอสงฆ์ มีท่านฉันฉันเป็น
อุปสมทนายะ ถ้าความพรอมพรังของสงฆ์ฉันแล้ว สงฆ์ฉันอุปสมบทฉันฉัน
มีท่านฉันฉันเป็นอุปสมทนายะ -ฉันเป็นญาติ-

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์ฟังข้าพเจ้า ฉันฉัน เป็นอุปสัมปทา เปกษะ
ของท่านฉันฉัน บริสัทธิแล้วจากฉันครายิกกรรมทั้งหลาย บาทกรฉันของเข
าครับแล้ว ฉันฉันขออุปสมบทขอสงฆ์ท่านฉันฉันเป็นอุปสมทนายะ ชอบแก
ท่านฉันผู้ใด ท่านฉันฉันเป็นฉันฉัน ไม่ชอบแก่ท่านฉันผู้ใด ท่านฉันฉันฟังพูด

ข้าพเจ้ากล่าวความฉันเป็นครั้งที่ 2 ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์ฟัง
ข้าพเจ้า ฉันฉัน เป็นอุปสัมปทา เปกษะของท่านฉันฉัน ฯลฯ ไม่ชอบแก
ท่านฉันผู้ใด ท่านฉันฉันฟังพูด

ข้าพเจ้ากล่าวความฉันเป็นครั้งที่ 3 ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์ฟัง
ข้าพเจ้า ฉันฉัน เป็นอุปสัมปทา เปกษะของท่านฉันฉัน ฯลฯ ไม่ชอบ
แก่ท่านฉันผู้ใด ท่านฉันฉันฟังพูด

ฉันฉัน สงฆ์อุปสมบทแล้ว มีท่านฉันฉันเป็นอุปสมทนายะ ยอมชอบ
แก่งม เหตุฉันฉันจึงฉันอยู่ ข้าพเจ้าทรงความฉันไว้ควายประการอย่างฉัน

จากตัวอย่างข้างต้นนี้เราจะเห็นได้ว่า แนวทางการปฏิบัติของสงฆ์ในพระพุทธศาสนา
 เขากันได้กับหลักการประชาธิปไตยที่คำนึงถึงมติของเสียงส่วนมาก เป็นเกณฑ์ตัดสิน และมีเสียง
 ข้างน้อยก็ได้รับการคุ้มครอง เอาใจใส่ หากทว่าประเด็นที่จะแตกต่างกันนั้นจะเป็นในเรื่องของ
 ความยากง่าย หรือการจะประสบความสำเร็จมากน้อยแค่ไหนเพียงไร ผู้เขียนคิดว่าในแง่การตกลง
 หามติของเสียงข้างมาก ในทางการของสงฆ์นั้นอาจจะไม่เป็นปัญหาว่ายากแก่การตกลงเท่ากับ
 การตกลงหามติเสียงข้างมากในทางประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะประเด็นปัญหาของการตกลงในทาง
 สงฆ์นั้นมีเพียง เรื่องของการรับสมาชิกใหม่เข้าสังฆมณฑล การพิจารณาจัดโทษผู้กระทำผิด ตลอดจน
 การกรรณการอื่น เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งล้วนมีไว้เป็นเรื่องที่ร้ายแรงหรือเกี่ยวกับผลประโยชน์ปัจจัยอะไร
 มากนัก หรือแม้เป็นเรื่องผลประโยชน์ แต่ในบรรดาผู้บวช ผู้สละโลกีย์วิสัยแล้ว สิ่งเหล่านี้มีไว้เป็น
 สิ่งสำคัญ เพราะแม้ว่าผู้บวชนั้นยังตัดกิเลสไม่หมด หากทว่าต้องเป็นบุคคลผู้ซึ่งกำลังพยายามหา
 ทางตัดหรือระงับอยู่ ท่านจึงอาจพิจารณาตามความชอบธรรมตัดกิเลส อุบิสัยส่วนตัวได้มากกว่า
 ผลของการตกลง คัดค้านจึงมีได้มีมากนัก ไม่ก่อให้เกิดความวุ่นวายเกินไป อีกทั้งกลุ่มหมของบุคคล
 ที่ทำการตกลงก็ไม่มากมายใหญ่โตเกินไปนัก หากทว่าในทางประชาธิปไตยการตกลงหามติแต่ละครั้ง
 มักเป็นในเรื่องของปากทองและความอยู่รอดของประเทศชาติ ตลอดจนผลประโยชน์ของกลุ่ม ของ
 หมุ่คณะต่าง ๆ ซึ่งพัวพันที่สุดถึงผลประโยชน์ส่วนตัวของปัจเจกชนเองด้วย ทั้งบุคคลเหล่านั้นมิได้
 เป็นผู้สละโลกีย์วิสัย ตัดกิเลส ทั้งหมดต่าง ๆ ก็ ยังมีกิเลส ค้นหา อุปาทานอยู่มาก และอาจจะยัง
 มิได้พยายามคิดที่จะตัดกิเลสอีกด้วย การตกลงพิจารณาจึงมีแนวโน้มเป็นไปโดยยากที่จะออกมาสู่ผล
 สรรปตรงกัน โดยเฉพาะถ้าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ ผลประโยชน์ต่าง ๆ อันตัวมีส่วนผูกพัน
 เกี่ยวของอยู่ด้วย ไม่ว่าจะในทางตรงหรือทางอ้อม และทั้งแต่ละบุคคลยังอาจจะขาดธรรมประจำใจ
 เช่น ซันติ ความอดทน อคติต่าง ๆ ซึ่งล้วนเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้การตกลงตัดสินในประเด็นปัญหา
 นั้น ๆ จะกระทำไต่ยากกว่าในการตกลงกระทำกันของหมุ่สงฆ์ในทางพุทธศาสนา นั่นคือ แม้ใช้วิธี
การ เดียวกัน แต่ทว่า ผล ความ ยาก ง่าย ของ การ ตกลง ตัดสิน นั้น ไม่ เท่า กัน รวมทั้ง ประเด็น ปัญหา ของ
การ ตัดสิน ตลอด ถึง ตัว บุคคล ผู้ รวม กระทำ การ ตัดสิน กัน ด้วย

หมายเหตุ ผู้เขียนยกตัวอย่างเกี่ยวกับการปกครองสงฆ์ เพราะมีการอ้างอิงอย่าง
 ชัดเจนถึงลักษณะของความเป็นประชาธิปไตย แต่มิได้หมายความว่าเน้นถึงพระสงฆ์ หรือการ
 ปกครองของสงฆ์เป็นหลักสำคัญของศาสนา และความเป็นประชาธิปไตยในพุทธศาสนาที่นำมา
 เปรียบเทียบกับทางประชาธิปไตย คือ ผู้เขียนมิได้เจตนาจะตั้งเรื่องโลกุตระมาเกี่ยวกับ

โลกียะ หรือคิงศาสนาให้เลื่อมลงเป็นระคับชาวบ้าน หากทว่าผู้เขียนต้องการคำนี้เปรียบเทียบ
ในลักษณะ แกน ที่เหมือนกันที่พุทธศาสนาและปรัชญาประชาธิปไตยมีตรงกันมากกว่า

3.2 ที่มาของกฎหมายและหลักกฎหมายในการปกครอง

ในปรัชญาประชาธิปไตยกฎหมายต่าง ๆ ที่ใช้ในการบริหารบ้านเมืองหรือกฎหมาย
ต่าง ๆ ที่ตราไว้บัญญัติขึ้นมาอันล้วนเป็นกฎหมายที่เสนอร่างขึ้นมาโดยประชาชนเองทั้งสิ้น
นั่นคือว่า กฎหมายเหล่านี้บัญญัติขึ้นมาจากกมลของประชาชน ตามความต้องการของประชาชน และ
เพื่อให้เป็นตัวประกันความสุข ความสงบ และความไม่กำเริบกำวายในผลประโยชน์ และสิทธิ
เสรีภาพของปัจเจกบุคคล กฎหมายเหล่านี้เป็นเสมือนตัวประกันสวัสดิภาพ และความสุขให้กับ
ปัจเจกบุคคลที่อยู่รวมกันในสังคม ในลักษณะนี้จึงคล้ายกับปัจเจกบุคคลเป็นผู้ออกกฎเพื่อมิให้กฎ
นั้นมาเป็นตัวบังคับเราอีกทีหนึ่ง หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ที่มาของกฎหมายต่าง ๆ ที่ใช้ใน
ปรัชญาประชาธิปไตยในเบื้องต้นที่สุดแล้วก็ตามมาจากตัวปัจเจกบุคคลนั่นเอง ทั้งนี้เพราะในทางปรัชญา
ประชาธิปไตย กฎหมายต่าง ๆ จะมีผลบังคับใช้ได้ก็ต่อเมื่อได้รับความยินยอมเห็นพ้องจากสภานิติ
บัญญัติ นั่นคือ ไม่ว่างจะเป็นกฎหมายที่ออกมาโดยการ เสนอของสภานิติบัญญัติ ซึ่งในลักษณะนี้ย่อมถือ
เป็นกฎหมายที่มาจากปวงชน ทั้งนี้เพราะผู้แทนสภานิติบัญญัติถือเป็นตัวแทนปากเสียงของประชาชน
ดังนั้นกฎหมายที่ผ่านออกมาจึงถือได้ว่าเป็นกฎหมายที่มาจากบุคคลในรัฐ หรือเพื่อผลประโยชน์สุขของ
บุคคลในรัฐ เช่นเดียวกับกฎหมายที่มาจากการ เสนอร่างของคณะรัฐบาล ซึ่งแม้ความมีใช้มาจากปวงชน
หากแต่แท้จริงแล้ว กฎหมายเหล่านี้บางบัญญัติขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์ของปวงชนและทั้งต้องผ่านความ
ยินยอมจากสภานิติบัญญัติก่อนจะมีผลบังคับใช้ได้ หรือถ้าจะพิจารณาไปถึงที่สุดแล้ว คณะรัฐบาลใน
ปรัชญาประชาธิปไตยก็ต้องมาจากการ เลือกตั้ง ยอมรับของประชาชนในรัฐนั่นเอง ดังนั้นในลักษณะนี้
ไม่ว่างจะเป็นกฎหมายที่ออกมาในรูปใด ๆ ในปรัชญาประชาธิปไตยต่างถือได้ว่าเป็นกฎหมายที่มีที่มาจาก
จากตัวปัจเจกบุคคล และเพื่อผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลทั้งสิ้น

เมื่อเราย้อนมาพิจารณาหลักการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้า ก็จะมีลักษณะ
เฉพาะที่การศึกษาเปรียบเทียบมีไชนอย แคก็ควรชมความเข้าใจกันไว้ก่อนว่าในการศึกษา
เปรียบเทียบนั้น ไม่จำเป็นต้องให้เหมือนกันไปหมดทุกกรณี ในบางกรณีข้อละม้ายกันอาจมีอยู่เพียง
ประเค้นเดียว อย่างอื่นต่างกันหมดก็มี เช่นในทางพระพุทธศาสนาเปรียบเทียบจิตใจของคนว่าเปลี่ยนแปลง
แปรไปไครวเร็วเหมือนอย่าง ดิ่งที่ใดคนแจบักงั้นมันนี้แล้วไปจับกั้งอื่น ถ้ามีผู้คัดค้านว่าจะ

เปรียบจิตกับมือ ใค้อย่างไร ในเมื่อสิ่งมีหาง จิตไม่มีหาง สิ่งมีมือเท้า แต่จิตไม่มีมือเท้า คำตอบ
 ที่ขอแย้งนี้จะมีว่าในการ เปรียบเทียบนั้นมิใช่ว่าสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบกันนั้นจะต้อง เหมือนกัน
 ทุกอย่าง ทุกแง่ทุกมุม ต้องการ เปรียบเทียบถึงความคล้ายกันหรือความแตกต่างกันในประเด็นใด
 ก็อาจพิจารณาเฉพาะประเด็นนั้นได้ โดยนัยนี้จะขอเสนอวิธีบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้าในหลัก
 การทั่ว ๆ ไปก่อน แล้วจึงจะชี้ประเด็นที่ เปรียบเทียบได้ในบางประการกับลักษณะพระชาติปไทย
 ในภายหลัง

การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้า มีหัวข้อที่พอจะกล่าวได้ดังต่อไปนี้

(1) ไม่มีการบัญญัติพระวินัยหรือสิกขาบทไว้ล่วงหน้า ในสมัยหนึ่งพระสารีบุตร
 ได้กราบทูลขอร้องต่อพระพุทธเจ้าให้ทรงบัญญัติพระวินัย หรือสิกขาบท พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบ
 ว่า พระสงฆ์ยังไม่มาก ลากสักการะยังไม่มาก ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ (กิเลสที่ครองสันดาน)
 ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ ก็ยังไม่บัญญัติสิกขาบท ถ้าพระสงฆ์มาก ลากสักการะมาก ธรรมเป็นที่ตั้ง
 แห่งอาสวะปรากฏในสงฆ์จึงควรบัญญัติสิกขาบท

(2) เมื่อมีผู้ประพฤติกการที่ไม่ควรประพฤติอันเป็นความเสียหายเกิดขึ้น จนเป็น
 ที่ปรากฏและทรงทราบก็จะทรง เรียกประชุมสงฆ์เรียกภิกษุผู้ประพฤติกมาสอบถามตามกลางสงฆ์
 เมื่อเธอยอมรับจึงทรงติเตียนชี้เหตุผลแล้วบัญญัติสิกขาบท ปรับอาบัติแก่ดวงละเมิดในกรณีเช่นนี้
 ภิกษุนั้นจะยังไม่ต้องถูกปรับอาบัติในข้อที่เธอทำผิดครั้งแรก เพราะยังไม่มีการห้ามไว้ก่อน
 ห้ามไว้แล้ว เธอหรือภิกษุอื่นกระทำความผิดจึงต้องอาบัติ²

¹ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, : เล่ม 1 (กรุงเทพ
 มหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2502), หน้า 307 - 308.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 311 - 313.

(3) การบัญญัติ¹ พระวินัยหรือบัญญัติสิกขาบททุกข้อต้องมีการประชุมสงฆ์ สอบสวน การกระทำนั้น ๆ ให้เห็นว่าผิด และผู้ทำสารภาพ มีการชี้เหตุผลว่าไม่ควรอย่างไร แล้วจึงบัญญัติ เป็นข้อไว้ สงฆ์จึงต้องรับทราบการสอบสวน และการบัญญัติสิกขาบทเป็นทางการตลอดมา ไม่มีการบัญญัติ หรือสั่งการแกภิกษุรูปใดรูปหนึ่งซึ่งไม่มีการประชุมสงฆ์

(4) ในการบัญญัติพระวินัยนั้น บางครั้งมีการสอบสวนกับมาตรฐานกฎหมายของ ทางโลกก่อน เช่น ทรงถามภิกษุผู้เคยเป็นผู้พิพากษาแล้วเข้ามาบวชว่า พระเจ้าพิมพิสารจับโจรได้ ทรงลงโทษรุนแรงกว่ากำหนดทรัพย์เท่าไร ภิกษุรูปนั้นตอบว่ากำหนดบาทหนึ่งหรือห้ามาสก ก็ทรงใช้ มาตรฐานนั้น กำหนดการ ดักทรัพย์ของพระภิกษุว่าคงขาดจากความเป็นภิกษุ²

(5) พระวินัยที่บัญญัติไว้เป็นข้อ ๆ เทียบด้วยมาตราของกฎหมายนั้น พระสงฆ์ต้อง ประชุมกันฟังคำสั่งทบทวนทุกกิ่งเถื่อน ที่เรียกว่าฟังสวดปาฏิโมกข์ ก็คือฟังบทบัญญัติทางพระวินัยที่ ห้ามกระทำหรือให้เว้นการกระทำอันไม่เหมาะสมนั้นเอง เมื่อถึงวันสำคัญที่กำหนดให้ประชุมสงฆ์ ฟังการสวดทบทวนพระวินัย ภิกษุใดหลีกเลี่ยงไม่ลงประชุมฟัง ต้องอาบัติ³

(6) ทรงบัญญัติพระวินัยอนุญาตให้สงฆ์มีสิทธิในการออกเสียง ในกิจการมต่าง ๆ อย่างเสรี เช่นในการรับคนเข้าหมู่ (คือเข้ามาบวช) ในการสวดประกาศแต่งตั้งภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ให้เป็นเจ้าหน้าทำการของสงฆ์ (สวดคสมมติ) รวมทั้งการประกาศลงโทษเป็นการสงฆ์ต่อภิกษุ รูปใดรูปหนึ่ง ผู้ประพฤติผิดอื่นกรรณกรรณ ภิกษุที่ร่วมประชุมนั้นมีสิทธิคัดค้านได้⁴

ประเด็นที่พอจะยกขึ้นมาเปรียบเทียบให้เห็นว่ามีลักษณะเป็นประชาธิปไตยอย่างไร ในการบัญญัติพระวินัย ก็คือ

¹ เรื่องเดียวกัน, 2 : ตอนว่าด้วยความย่อแห่งพระไตรปิฎก เล่ม 1 - 2 - 3.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 317.

³ เรื่องเดียวกัน, 2 : หน้า 212 - 223.

⁴ เรื่องเดียวกัน, 2 : หน้า 184 - 185, 263, -270 - 273, 300.

- (1) มีการประชุมสงฆ์เพื่อรับฟัง รับทราบ การสอบสวน การชี้เหตุผลชี้โทษของ ความผิดนั้น และรับทราบ เรื่องการบัญญัติสิกขาบท อนุญาตให้ภิกษุที่เข้าประชุมนั้นคัดค้านได้
- (2) ไม่มีความผิดเกิดขึ้นเป็นตัวอย่างก่อน จะไม่มีการบัญญัติสิกขาบท เพื่อป้องกัน มิให้ใครพูดได้ว่าคิดมากไปเอง ใครจะทำความผิดเช่นนั้น แท้จริงเมื่อมีการทำความผิด มีเสียดิ เที่ยนจนทราบไปถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงบัญญัติสิกขาบท และในการบัญญัตินั้นก็ผ่อนผันให้ เมื่อมี กรณีตัวอย่างเกิดขึ้น ที่เรียกว่า อนุบัญญัติ¹
- (3) ทรงมอบพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้ให้สงฆ์รับไปสวดทบทวนทุกกึ่ง เดือนและดูแลกัน และกันให้ปฏิบัติตามข้อบัญญัติให้เว้นจากข้อที่ห้าม แม้ภิกษุบางรูปเป็นพระอรหันต์แล้วก็ยังต้องลงฟังสวด ปาฏิโมกข์ ไม่มีข้อยกเว้น เพื่อให้ทุกรูปรับรู้ เรื่องบทบัญญัติ² ทางพระวินัย
- (4) ในบทบัญญัติทางพระวินัยนั้น ผู้เป็นใหญ่คือสงฆ์ กิจกรรมสำคัญจะต้องได้รับมติ เห็นชอบของที่ประชุมสงฆ์ก่อน จึงจะนับว่าเป็นไปโดยชอบ ในกรณีเช่นการรับคนเข้ามา จะเป็น ประชาธิปไตยยิ่งกว่าทางบ้านเมืองเสียอีก ผู้เข้ารับราชการ หรือ เข้าทำงาน ถ้าผู้มีอำนาจเพียง คนเดียวอนุมัติ ก็เป็นข้าราชการได้ แต่ผู้บวชเป็นพระภิกษุ ถ้าในพิธีบวชนั้นมีภิกษุในที่ประชุมคัดค้าน เพียงรูปเดียวก็บวชไม่ได้แล้ว
- (5) ข้อเปรียบเทียบประการสุดท้ายที่ขอเสนอในที่นี้ก็คือ พระวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้น เพื่อพระสงฆ์สงฆ์รวมและมอบให้พระสงฆ์เป็นบูรณการรักษาก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานได้ทรง อนุญาตว่า ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะถอนสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ให้ถอนได้ แต่ที่ประชุมสงฆ์เห็นว่า ควรคงไว้ทั้งหมดจึงสวดประกาศไม่ให้มีการเพิกถอนใด ๆ ท่อไป ถ้าจะเทียบกับกฎหมายก็เป็น กฎหมายที่มีอายุยืนยาวที่สุดของโลก เพราะล่วงเวลามาถึงกว่า 2500 ปีแล้ว⁴

¹ เรื่องเดียวกัน, 1 : หน้า 311, 318, 322 - 328.

² เรื่องเดียวกัน, 2 : หน้า 213.

³ เรื่องเดียวกัน, 3 : หน้า 43.

⁴ เรื่องเดียวกัน, 2 : หน้า 383 - 384.

ดังนั้นแม้การปฏิบัติตามหลักกฎหมาย จะมีสมมติฐานที่มาจากสิ่งเดียวกัน คือ ตัวบุคคล หากว่าผลลัพธ์ของการกระทำความยากง่ายของการปฏิบัติ ต่างก็มีข้อดี ข้อเสีย ต่างกันไป
หนึ่ง ผลลัพธ์ของการบังคับใช้จากภายนอกของปรัชญาประชาธิปไตยเช่นนี้ อาจมีผลทำให้เกิดเป็น
การปฏิบัติเปลี่ยนแปลงได้ง่ายมากกว่าที่จะเป็นการยอมรับกระทำตามจากตัวบุคคล จากภายใน
ออกไปสู่ภายนอก ดังเช่นในคำสอนของพุทธศาสนา เพราะทางศาสนานั้นเกิดจากการสะท้อนย้อน
คิดไตร่ตรอง ตัดสินตกลงใจที่จะยอมรับเอง มิใช่เพราะถูกบังคับกดดันจากภายนอกซึ่งอาจทำให้เกิด
เป็นการปะทุกรุ่น รวบรวมแสดงผลให้ปรากฏออกมา ดังนั้นเราจึงเห็นว่า แม้ในประเทศที่ประกาศ
ว่าเป็นประชาธิปไตย ให้สิทธิและเสรีภาพทุกอย่างแก่ประชาชน แต่มีอาจหลีกเลี่ยงมิให้เกิดการ
ปฏิวัติรัฐประหารบ่อย ๆ ได้ ทว่าในทางศาสนาเท่าที่ปรากฏมานั้นไม่มีเลย จะมีเพียงการปฏิรูป
เพราะเป็นไปในเรื่องการนำเอาคำสอนหรือหลักปฏิบัติมาตีความต่างกันไปตามความคิดเห็น
และเข้าใจของตน มิใช่เพราะไม่ยอมรับหรือไม่อาจทนได้ดังทางประชาธิปไตย เป็นต้น

ลักษณะอีกประการของปรัชญาประชาธิปไตยที่เป็นการปกครองโดยหลักกฎหมาย มิใช่
 โดยบุคคล (Government of Law and not of Men) รัฐบาลที่ดีและถูกต้องมีความชอบธรรม
 ตามแนวประชาธิปไตย ต้องทำการปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือไม่เป็นลาย
 ลายแต่ก็ใช้ได้ ดังนั้นรัฐธรรมนูญจึงถือเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของปรัชญาประชาธิปไตย
 จึงเป็นกฎหมายประกันเสรีภาพและธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ นั่นคือ การประพฤติกฎีก์ทั้งหลายไม่ว่า
 จะเป็นของฝ่ายปกครองหรือถูกปกครอง ฝ่ายบริหารหรือถูกบริหาร จะต้องยึดหลักกฎหมายเป็น
 เกณฑ์ จะปฏิบัติตามอำเภอใจมิได้ แม้แต่ลักษณะการให้เสรีภาพแก่ปัจเจกบุคคลก็มีใจหมายความว่า
 บุคคลจะมีสิทธิและเสรีภาพเต็มที่ไรขอบเขตจำกัด หากทว่าสิทธิและเสรีภาพนั้นต้องอยู่ในกรอบแห่ง
 กฎหมาย คือ ต้องมีกฎหมายเป็นหลักเบื้องต้น ซึ่งจากลักษณะการเช่นนี้ของประชาธิปไตย อาจนำมา
 เปรียบได้กับทัศนะในทางพุทธศาสนาที่เน้นการปกครองที่มีได้ไว้ตัวบุคคลเป็นหลักในการปกครอง
 พระพุทธองค์ทรงสอนมิให้สาวกยึดตัวพระองค์ หากแต่ให้ยึด พระธรรม เป็นหลักและแนวปฏิบัติในการ
 ดำเนินชีวิตและทุก ๆ อย่าง มิให้ยึดในสิ่งอื่น ๆ เช่น ทรัพย์สิน เงินทอง ลาภยศ สรรเสริญ หาก
 ให้ยึดพระธรรมอันเป็นกฎนิรันดรเป็นแนวทาง นั่นคือ เป็นลักษณะการปกครองแบบประชาธิปไตย
 นั่นเอง ตัวอย่างพุทธพจน์ที่ทรงแสดงความสำคัญของการยึดธรรมมากกว่าตัวบุคคลเช่น

ก่อนอนานที่ ธรรมและวินัยอันใดที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่
 พวกเธอ ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอ โดยกาลล่วง
 ไปแห่งเรา¹

บุคคลไม่ชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม ด้วยเหตุที่วินิจฉัยอรรถคดีโดยผละผล้น
 ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต วินิจฉัยอรรถคดี และความอันไม่ใช่อรรถคดีทั้งสอง
 วินิจฉัยบุคคลเหล่านั้นโดยความไม่ผละผล้น โดยธรรมสม่ำเสมอ นั่นคือ
 ว่าคุ้มครองกฎหมาย เป็นนักปราชญ์ เขากล่าวว่าตั้งอยู่ในธรรม²

¹ สุต. ที. มหา. 10/141/146.

² สุต. ขุ. ธ. 25/29/41.

คุณอรานนท์ อยากรู้ว่า ภารกิจจริงจะชื่อว่ามีต้นเป็นเกาะ มีต้น
เป็นพวง มีโสมสิ่งอันเป็นพวง คือ จึงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นพวง
มีโสมสิ่งอันเป็นพวงอยู่ 1

คุณพรพราหมณ์ อาตมาภาพทั้งหลาย มีโสมสิ่งอันเป็นพวงอาศัยเลย พวก
อาตมาภาพมีพวงอาศัย คือ มีธรรมเป็นพวงอาศัย 2

นรชนพึงสละทรัพย์เพราะเหตุแห่งอภัยวาระอันประเสริฐ เมื่อจะ
รักษาชีวิตไว้ พึงสละอภัยวาระ เมื่อระลึกถึงธรรม พึงสละทั้งอภัยวาระ
ทั้งทรัพย์ และแม้ชีวิตทั้งหมด 3

คุณรวาเสฏฐะและภราวาระ ความจริง ธรรมเท่านั้นเป็นของ
ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ ทั้งในเวลาที่เป็นอยู่ทั้งในเวลาภายหลัง 4

จากตัวอย่างข้างต้นเหล่านี้จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ "ธรรม" มาก
และถือธรรมเป็นหลักของการปกครอง ของการดำรงชีวิต และการตัดสินบุคคล ซึ่งลักษณะนี้เทียบได้
กับการที่ปรัชญาประชาธิปไตยให้ความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์แก่กฎหมายถือกฎหมายเป็นหลักสูงสุดและ
สำคัญสุดต่อการปกครอง หากขาดหลักกฎหมายปรัชญาประชาธิปไตยที่แท้จริงแท้ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้
เช่นเดียวกับที่ขาดหลัก "ธรรม" ในการปกครอง ในการประพฤติปฏิบัติ ความเป็นพุทธศาสนา
ที่แท้จริงก็เกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้นในชั้นนี้จึงเห็นได้ว่าปรัชญาประชาธิปไตยและพุทธศาสนามีวิถีทางตรง
กันในอีกประการหนึ่ง

1 สก. ที. มหา. 10/93/103.

2 สก. ม. อุปร. 14/109/76.

3 สก. ข. ชา. 28/382/123.

4 สก. ที. ปา. 11/53/74.

ในลักษณะของปรัชญาประชาธิปไตยที่แม่นยำในกฎหมาย หลักการ ในการปกครอง มากกว่าตัวบุคคล หากทว่าการปกครองเช่นนั้นจะเป็นไปโดยอัตโนมัติได้รับการปฏิบัติ ยอมรับเข้าใจ จากตัวบุคคลเสียก่อน ดังนั้นในที่สุดแนวปรัชญาประชาธิปไตยจึงเป็นมโนคติที่จำต้องอาศัยตัวบุคคล เขารวย เป็นอย่างมาก หมายถึงว่าบุคคลที่อยู่ในระบอบประชาธิปไตยจะต้อง เป็นเพียงยอมรับในแพะและ ฆนะ มีน้ำใจ เป็นนักกีฬา รู้จักอดทน ออกกำลังกาย และยอมรับในสังขรณ์ที่ว่า มนุษย์เรานั้นไม่ สามารถจะมีได้ "ทุกสิ่งทุกอย่าง" ในชีวิต ซึ่งในทางแง่ทฤษฎีนั้น การที่จะฝึกให้บุคคลมีคุณสมบัติของ ประชาธิปไตยได้นั้น ต้องเน้นให้บุคคลมีความรับผิดชอบต่องานของตนเอง ตลอดจน มีระเบียบวินัย เสียสละ เพื่อส่วนรวม ซื่อสัตย์ เคารพกฎหมาย และระเบียบแบบแผนศีลธรรมอันดีงามของสังคม ซึ่ง ลักษณะคุณสมบัติเหล่านี้เราจะเห็นได้ว่าเป็นคุณสมบัติที่พระพุทธเจ้าทรงสอนบุคคลโดยเสมอ เช่น การให้มีความอดทน ออกกำลังกาย เคารพในความกตัญญูของบุคคลอื่น มีใจกว้าง เหล่านี้เป็นคุณสมบัติ ที่พระพุทธเจ้าทรงสอน เน้นอยู่เสมอให้พุทธศาสนิกชนมีคุณธรรม นอกจากนั้นทรงบัญญัติขันธ์ให้ถือเป็น คุณสมบัติที่สำคัญอย่างหนึ่งของผู้ปกครองและนักการบริหารทั่ว ๆ ไป ดังเช่นมีปรากฏอยู่ใน "ทศพิธราชธรรม" หรือในแง่ของความซื่อสัตย์ ทรงบัญญัติไว้และถือเป็นศีลธรรมจำเป็นสำหรับปัจเจกบุคคล และฆราวาสทั่วไป เช่นมีปรากฏขอหาบทจริยอยู่ในศีลหา 1 เหล่านี้เป็นต้น หรือในแง่ของความมี ระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย พระพุทธองค์ทรงเน้นมาก เช่น ให้สาวก พุทธศาสนิกชนถือ "ธรรม" เป็นหลักแทนพระองค์ หรือจากการที่ทรงสอนให้บุคคลเคารพในระเบียบประเพณีต่าง ๆ (social ethics) มีให้กระทำตัวตามสบาย ออกนอกกฎนอกทาง อันถือเป็นการฝึกวินัยตัวบุคคลได้เป็นอย่างดี

-
1. ศีลหาใดแก่
1. เว้นจากการฆาตกรรม
 2. เว้นจากการลักทรัพย์ (ซื่อสัตย์)
 3. เว้นจากการประพฤติผิดในกาม
 4. เว้นจากการกล่าวเท็จ
 5. เว้นจากการคมน้ำเมา

อนึ่ง เกี่ยวกับมโนคติในทางประชาธิปไตยที่ไทยยอมรับในแพะชนะ และสังขธรรม ความจริงที่ว่า มนุษย์เราไม่อาจจะมิได้ "ทุกสิ่งทุกอย่าง" ในชีวิตนั้น เราจะเห็นได้ว่า ในประเด็น นานพุทธศาสนาโคสอนเน้นเป็นหลักการสำคัญอยู่แล้ว คือ พุทธศาสนาสอนให้บุคคลเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ใน ความประมาท โดยชี้ให้เห็นแก่นแท้ของสิ่งต่าง ๆ ว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ไม่มีอะไรสมบูรณ์แบบที่สุด (absolute) หากทว่าทุกอย่างนั้นอยู่ในรูปของกระแส (flux) ของความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทุกสิ่งเป็นสิ่งที่สัมพันธ์ (relative) ไม่มีอะไรที่ตายตัวตลอดไป ดังนั้นการที่เราพยายามไปจับยึด กงล้อแห่งความเปลี่ยนแปลงที่หมุน เปลี่ยนอยู่ตลอดเวลานี้ให้หยุดนิ่งลง หรือการพยายามเกาะยึดใน สิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นตัวการทำให้เราเกิดทุกข์ใจ ดังนั้นถ้าปัจเจกบุคคลใดตระหนัก เห็นตามนี้จะทำให้เป็นผู้มีใจกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นและทุกสิ่งทุกอย่างได้อย่างสงบ เพราะได้ หยั่งเห็นความจริงที่ลึกซึ้งของทุกสิ่งทุกอย่างว่า ในที่สุดคือความเปลี่ยนแปลง เกิด คับ ตลอดเวลา สิ่งที่เกิดสุขในวันนี้ อาจก่อให้เกิดทุกข์ในวันหน้า สิ่งที่ถูกตองในวันนี้ อาจไม่เหมาะสมถูกต้อง ใน วันหน้า เพราะชีวิตคือการเวียนว่ายในกระแสกลองของความเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นความทุกข์ ภาวะบุคคลใดตระหนักเข้าใจ เหนือ ความทุกข์ของ ชักแย้ง ยึดเขายึดเราจะบรรเทาเบาบางลง บุคคล จะมีแต่ความจริงใจต่อกัน ซื่อสัตย์ เขาใจและยอมรับฟังในสิ่งที่แตกต่างไปจากตัว เพราะถ้าวามัน เป็นความจริงใน ช่วงขณะหนึ่ง ของกระแสที่ไหลเวียนไปตลอดเวลา มีความเป็นจริงใน ระบับ เกี่ยว กับตัวเรา ความคิดของเรา ดังนั้นเมื่อบุคคลเข้าใจได้ เหนือนี้จะทำให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ และถ้อยคำ ว่ามีคุณสมบัติตรงตามที่เป็นที่ตองการและจะช่วยเหลือสนับสนุนต่อลักษณะประชาธิปไตยได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นในที่สุดคนจึงพอจะสรุปได้ดีกว่า เมื่อวิเคราะห์ไปถึงแก่นแท้แล้ว พุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ ช่วยส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

3.3 สิทธิในการเปลี่ยนแปลง

ปรัชญาประชาธิปไตยตามทัศนะความคิดของนักปรัชญาการเมือง เช่น ล็อค (Locke) ไคเสนอกความคิดเห็นซึ่ง เจฟเฟอร์สัน (Jefferson)¹ ไค้นำมาใช้ไว้ว่า ระบบการเมืองแบบนี้

¹Thomas Jefferson, "Rebellion and Liberty" in Modern Political Thought, ed. by William Ebenstein (New York : Holt, Rinehart and Winston, 1960), pp. 136 + 137.

ให้สิทธิในการคัดค้าน และล้มล้างรัฐบาลได้ เพราะถือว่ารัฐเป็นเพียงอุปกรณ์ที่ช่วยให้อคนในสังคม
 ได้บรรลุถึงความสุขสมบูรณ์ และช่วยในการคุ้มครองชีวิตทรัพย์สินของบุคคล เพราะฉะนั้นประชาชน
 จึงมีสิทธิเต็มที่ในการต่อต้านรัฐบาลที่ไม่ปฏิบัติตามจุดมุ่งหมายนี้ คือ เมื่อรัฐบาลหรือเผด็จการไม่
 สามารถที่จะช่วยรักษาหรือส่งเสริมสิทธิต่าง ๆ ของคนในสังคม ประชาชนจึงมีหน้าที่ที่จะล้มล้าง
 เปลี่ยนแปลงเผด็จการเสียใหม่ ทั้งนี้เพราะถือว่าการปฏิวัติบางครั้งอาจนำมาซึ่งเสรีภาพของมวลชน
 กิ่งที่โลกกล่าวไว้ในงานเขียนของเขา :

เมื่อใดที่ผู้ออกกฎหมายพยายามที่จะแย่งและทำลายสิทธิของ
 ประชาชน เท่ากับว่าผู้ออกกฎหมายนั้นนำตัวเขาไปสถาปนาสงครามกับ
 ประชาชน เมื่อเป็นเช่นนี้ประชาชนจะมีให้ความเชื่อฟังออกไป และมีสิทธิ
 ที่จะนำเอาเสรีภาพดั้งเดิมของเขากลับมาใหม่ ด้วยการจัดตั้งสภาแทน
 ราษฎรใหม่ตามที่เห็นสมควร เพื่อให้ความมั่นคงและปลอดภัยซึ่งเป็นจุด
 หมายในการเขามาอยู่รวมกันในสังคมได้พึงมี¹

หรือคั่งที่เจฟเฟอร์สันโลกกล่าวไว้ว่า "คนเสรีภาพจะเจริญงอกงามได้ต้องได้รับเลือด
 เนื้อของบรรดาผู้รักชาติและทรราชทั้งหลายเป็นทิวชายหล่อเลี้ยง"²

จากทัศนะความคิดในเรื่องสิทธิในการเปลี่ยนแปลง (ปฏิวัติ) ของปรัชญาประชาธิปไตย
 เพื่อที่จะแสวงหารัฐบาลหรือวิธีการบริหารที่ดีกว่าเดิม เราจะเห็นได้ว่า มีความคล้ายคลึงกับทัศนะ
 คำสอนในทางพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงสอนมิให้เราติดยึด ในสิ่งต่าง ๆ หากให้คำนึงพิจารณา

¹John Locke, "Two Treatises of Government," in Modern Political Thought, ed. by William Ebenstein (New York : Holt, Rinehart and Winston, 1960), pp. 132 - 133.

²William Ebenstein, Modern Political Thought (New York : Holt, Rinehart and Winston, . c. 1954), p. 127 "The tree of liberty must be refreshed from time to time with the blood of patriots and tyrants."

ความสำเร็จ เป็นจุดหมายที่หน้าความสำเร็จมาให้กับเรา ก็ทำสิ่งนั้น ถ้าไม่อาจบรรลุตามเป้าหมายก็ให้
 เรา เปลี่ยนจุดหมายหรือวิธีการใหม่ แสวงหาในสิ่งที่อาจนำความสำเร็จมาให้กับเรา เพราะเราตัวเรา
 คือ รัฐ คือ กฎในตัวเอง ถ้าเห็นว่ามีชีวิตที่ตัวเรายกอยู่ไม่อาจนำความสุขสมบูรณ์ให้เกิดขึ้น เรา
 อาจ เปลี่ยนแนวคิดของเราใหม่ ปฏิวัติความนึกเกาะของตัวเสียได้ ดังเช่นพระพุทธเจ้าพระองค์
 โคตรงปฏิวัติคำสอนเดิมของศาสนาพราหมณ์ในบางแง่ บางลักษณะที่ทรงเห็นว่าไม่มีประโยชน์ หรือ
 ไม่เป็นทางที่นำไปสู่สมรรถผล ความหลุดพ้น เช่น ในประเด็นการถือชนวรรณะ การฆ่าสัตว์เบียดเบียน
 การอามาน้ำศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น พระพุทธองค์โคตรงปฏิวัติหลักคำสอนเดิม และทรงสอน
 ให้ไม่ถือชนวรรณะให้แบ่งบุคคลตามคุณธรรมและความประพฤติ มิใช่จากชาติตระกูลหรือฐานะทาง
 เศรษฐกิจ นอกจากนี้โคตรงสอนมิให้มีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ซึ่งเท่ากับเป็นการปฏิวัติเปลี่ยนแปลง
 ความคิดในเรื่องการฆ่าสัตว์เบียดเบียน ตลอดจนเรื่องอามาน้ำศักดิ์สิทธิ์เพื่อล้างบาป พระพุทธเจ้า
 ทรงสอนให้ใช้การอาบที่ไม่เบียด คือ อาบศีลแทน ไหมบริษัทธิสะอาดเพราะถือ เหล่านี้เป็นต้น นอก
 จากพระพุทธองค์ทรงปฏิวัติความคิดของศาสนาพราหมณ์ที่เห็นว่าไม่เหมาะสมสมควรแล้ว ตัว
 พระองค์เองยังทรงปฏิวัติคิดวิธีการเดิมที่พระองค์ทรงใช้ในการแสวงหาสัจธรรม เช่น วิธีการ
 ทรมานร่างกาย ที่เรียกว่า อคตกลิมถานโยค เมื่อทรงเห็นว่ามิอาจนำไปสู่ทางบรรลุหรือถึงซึ่งสัมมา
 สัมโพธิญาณ หรือ ความสุขที่แท้จริงได้ แล้วทรงหันมาใช้ทางสายกลาง (มัธยมาปฏิพา) หรืออริย-
 มรรคมีองค์แปด ¹ นั่นคือว่า พระองค์ทรงลงนโยบายเดิมของตัวเองเปลี่ยนวิธีปฏิบัติใหม่เพื่อไปสู่จุด
 หมายที่ถูกต้อง และวิธีนั้นเป็นสิ่งทรงสั่งสอนศาสนิกชนมาโดยตลอด ทรงสอนให้เราประเมินและถาม
 ตัวเองเสมอ ถ้าเห็นว่ามีชีวิตใดไม่นำมาซึ่งความสุขและความถูกต้องก็ให้เปลี่ยนมาสู่วิถีทางที่ถูก
 ต้องเสีย ดังพุทธพจน์ที่ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เมื่อยังไม่ถึงจุดหมายปลายทาง เธอทั้งหลายจงถอยกลับ
 เร็วไป" หรือที่ว่า "ควยความเพียรของบุรุษ ควยความบากบั่นของบุรุษ ยังไม่บรรลุผลนั้นแล้ว
 จะหยุดความเพียรเสีย เป็นอันไม่มี" ² นิยามแสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนมิให้เราติดยึดในทิฏฐิ
 ความคิดเห็นของตัวเอง คอรัณจึงคิดว่าตัวเราคงถูกต้องเสมอไป เพราะการกระทำเช่นนั้นจะทำให้
 มีผลเป็นความเสื่อมเสียต่าง ๆ ทั้งต่อตัวเองและบุคคลอื่น โดยเฉพาะถ้าเรามีหน้าที่การงานที่ต้อง
 ทำเพื่อประเทศชาติสังคมส่วนรวม หากเรามีความคอรัณต่อมั่นในทิฏฐิของตน ไม่ยอมรับฟังความคิด

¹ คุรายละเอียดยกหน้า 12

² สุต. ส. นิตาน. 16/693/312.

เห็นของบุคคลอื่น ไม่ยอมผ่อนผันยึดหยุ่นและแก้ไขเปลี่ยนแปลง เราอาจจะก่อให้เกิดความยุ่งยากเดือดร้อนต่อส่วนรวมได้อย่างมากมาย

อนึ่ง สิทธิในการเปลี่ยนแปลงในทางปรัชญาประชาธิปไตยนั้น มีทั้งลักษณะที่เหมือนและแตกต่างไปจากพุทธศาสนา นั่นคือ ประชาธิปไตยมีทั้งวิธีการเปลี่ยนแปลงแบบสันติวิธี คือ การแก้ไข ความไม่พอใจ โดยการออกกฎหมายใหม่ เลือกตั้งใหม่ ประชุมตกลงกันใหม่ ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น แต่ทว่า การเปลี่ยนแปลงโดยใช้สันติวิธี ไม่อาจบรรลุผล หรือ ไม่อาจนำมาซึ่งประโยชน์สุขแทนความทุกข์ ความเดือดร้อนใด ทางปรัชญาประชาธิปไตยก็เปิดช่องอนุญาตไว้สำหรับการใช้ "กำลัง" ในการแก้ไขเปลี่ยนแปลง ซึ่งในลักษณะนี้ที่แตกต่างไปจากพุทธศาสนา ซึ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ใช่โดยการใช้อำนาจ แต่เป็นแง่สันติวิธี คือ จากการตระหนัก หยั่งเห็น เข้าใจ ของตัวบุคคลเองว่า มีสิ่งอื่นที่ดีกว่าสิ่งเดิม และทำการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งนั้น อย่างไรก็ตาม ยังมีลักษณะที่เหมือนกันอยู่ระหว่างปรัชญาประชาธิปไตยและพุทธศาสนา คือ ในประเด็นของ สาเหตุ และ ผลลัพธ์ ของการเปลี่ยนแปลง เช่น สาเหตุก็ไ้แก่ความไม่พอใจ และการหยั่งเห็น ตระหนักว่า ลักษณะการปกครองนั้น ๆ ลักษณะการกระทำประพฤติกฎปฏิบัติอย่างนั้น ๆ ไม่เหมาะสมถูกต้อง และไม่เป็นที่ประโยชน์สุขของบุคคลและส่วนรวม จึงคิดที่จะทำการเปลี่ยนแปลง ส่วนผลลัพธ์ของการเปลี่ยนแปลงอันก่อให้เกิดสิ่งใหม่ที่ต่างไปจากเดิม นั่นคือ ก่อให้เกิดความคิดใหม่ วิธีการปฏิบัติ คำนึงงานใหม่ อุดมคติใหม่ การประพฤติกฎปฏิบัติใหม่ ฯลฯ เหล่านี้ เป็นต้น ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าปรัชญาประชาธิปไตยและพุทธศาสนาต่างก็เน้นให้ความสำคัญแก่สิทธิในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ไ้ตรงกันในอีกลักษณะหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม สมลักษณะอารของปรัชญาประชาธิปไตยกับพุทธศาสนา จะตรงกันในนัยที่ว่า อนุญาตให้มีการปฏิวัติล้มล้างความคิด หรือรูปแบบเดิมที่ไม่เหมาะสมได้ หากทว่าความยากง่ายของวิธีการและแนวทางนั้นต่างกัน ทั้งนี้เพราะในทางพุทธศาสนาที่สอนเน้นให้เราล้มความคิดที่เห็นะของตัวที่ไม่เหมาะสมนั้น การล้ม

ความคิดของตัวเองยอมเป็นสิ่งที่กระทำ ไต่ถามกว่า การพยายามที่จะล้มล้างทัศนะ ความคิด อำนาจ รูปแบบ วิธีการ ของบุคคลอื่น ดังเช่นที่วิถีทางประชาธิปไตยได้เปิดทางไว้ และทั้งการล้มบุคคลอื่นก็อาจเป็นวิธีการที่ไม่แน่นอน เพราะไม่แน่ว่าวันใดวิธีการความคิดของเราอาจเป็นที่ไม่เหมาะสมถูกต้องในสายตาของบุคคลอื่น และเราอาจถูกล้มลงได้เช่นเดียวกับที่เราล้มลงเขามา ดังนั้นหากว่าเป็นการปฏิบัติจากความคิดของตัวเอง พยายามเปลี่ยนแปลงจากตัวเองให้เหมาะสมถูกต้องออกไป และถ้าทุกคนได้ตระหนักกระทำกันเช่นนี้ การปฏิวัติล้มล้างกันจริง ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น และจะค่อย ๆ หมกไปได้ในที่สุด เพราะทุกคนต่างเป็นรัฐเป็นกฎ มีเหตุผลถูกต้องในตัวเอง นั่นคือ ทางแก้ปัญหาความขัดแย้งทั้งหลาย ไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการรุนแรงหรือกำลังอาวุธอีกต่อไป ดังเช่น เราจะเห็นตัวอย่างได้อย่างชัดเจนว่าในรัฐที่ใช้ปรัชญาประชาธิปไตย

ในการปกครองมักมีปฏิวัตรัฐประหารกันบ่อย ๆ โดยเฉพาะประเทศที่เพิ่งจะเริ่มมีการปกครองแบบ
 ประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะความไม่พอใจ วิธีการ หลัการ ตลอดจนตัวผู้บริหารงาน แ่ทาง
 พุทธศาสนานั้นไม่จำเป็นต้องมีการปฏิวัติให้เสียเลือดเนื้อกำลัง เรามีแต่เพียง "การปฏิรูปตัวบุคคล"
 คือทำให้ทุกคนใคร่จกตระหนักรับผิดชอบในหน้าที่ของตน ภาระของตน ไม่ก้าวกายกัน เพราะมีธรรม
 เชน หิริ โอตตัปปะ เป็นเครื่องคุมครองจิตใจที่จะไม่ให้เกิดเป็นกรณีชนชั้นปกครองกดขี่คน
 กลุ่มมาก (oligarchy) ในท้องถิ่นการปฏิวัติเพื่อเรียกร้องเสรีภาพและยุติธรรมกลับคืนมา ถึงเวลาที่
 ประชาธิปไตยไทยได้ "เปิดทอง" อนุญากไว้ และชนที่มักจะประสบเหตุการณแบบนั้นอยู่เสมอ